

UNIVERTITA KARLOVA V PRAZE

PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA OBČANSKÉHO PRÁVA

**PRÁVA DÍTĚTE V PŮSOBNOSTI ORGÁNU SOCIÁLNĚ
PRÁVNÍ OCHRANY DĚTÍ**

Rok zpracování diplomové práce: 2006

DIPLOMANT:

**Jana Vagaská
5. ročník
Bílková 14
110 00 Praha1**

VEDOUcí DIPLOMOVÉ PRÁCE:

Doc. JUDr. Senta RADVANOVÁ, CSc.

Obsah

Úvod	3
1. Význam rodiny pro dítě	4
2. Ochrana dětí na mezinárodní a ústavní úrovni	5
2.1 Listina základních práv a svobod	5
2.2 Mezinárodní dokumenty	6
2.3 Evropská unie	7
3. Ohrožené dítě	8
3.1 Adresáti sociálně-právní ochrany dětí	8
3.2 Děti zanedbávané, zneužívané a týrané	9
3.3 Psychika ohrožených dětí	11
3.4 Právní postavení dítěte	11
4. Právo dítěte na rodičovskou péči	13
4.1 Obecně	13
4.2 Rodičovská zodpovědnost	13
5. Intervence státního orgánu do výkonu práv rodičů a dětí	16
5.1 Obecně	16
5.2 Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti	16
5.3 Faktické omezení rodičovské zodpovědnosti	18
5.3.1 Výchovná opatření	19
5.3.2 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče	20
5.3.3 Předběžná opatření	20
5.3.3.1 Jiná předběžná opatření týkající se dětí	21
5.3.4 Ústavní výchova	21
5.3.4.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	23
5.3.4.2 Problémy ústavní výchovy	24
6. Sociálně-právní ochrana dětí	26
6.1 Obecně	26

6.2	Vykonavatelé sociálně-právní ochrany dětí	27
6.3	Oznamovací povinnost	28
6.4	Preventivní a poradenská činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí	30
6.5	Poručenství a opatrovnictví	30
6.5.1	Poručenství	30
6.5.2	Opatrovnictví	31
6.6	Ochrana osobních údajů dítěte a rodiny	33
7.	Náhradní rodinná péče	35
7.1	Obecně	35
7.2	Osvojení	35
7.2.1	Právo znát svůj genetický původ	38
7.2.2	Problémy osvojení	39
7.2.3	Mezinárodní osvojení	39
7.3	Pěstounská péče	40
7.3.1	Pěstounská péče na přechodnou dobu	42
7.4	Zprostředkování osvojení a pěstounské péče	43
8.	Soudní ochrana dítěte	45
8.1	Spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí	46
9.	Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úsecích jiných právních oborů	47
9.1	Péče o děti vyžadující si zvýšenou pozornost	47
9.2	Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úseku trestního řízení	47
9.2.1	Ochranná výchova	49
9.3	Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úseku přestupkového řízení	51
9.4	Sociálně-právní ochrana dětí na úseku pracovní činnosti dítěte	52
	Závěr	53
	Seznam použité literatury	54

Úvod

K napsání této diplomové práce mě vedlo několik důvodů. Už během studia jsem se o problematiku práv dítěte a jejich ochranu zajímala daleko víc než o jakékoliv jiné právní problémy. Je to tematika s kterou se každý z nás dennodenně střetává a jejíž obsah je zajímavý a alespoň v hrubých rysech představitelný jak pro právníky tak neprávníky. Proto pro napsání této práce nebudu mít problém najít mnoho příkladů z běžného života. Dalším důvodem proč jsem si vybrala toto téma je otevřená diskuse ohledem tohoto problému v průběhu projednávání novely zákona o sociálně právní ochraně dětí. Zasloučila mě hlouběji do problému a nabídla mi velké množství materiálů, které se pokusím do mé práce zapracovat.

Třetí důvod mého výběru je trochu pragmatický. Po skončení studia nastoupím do pracovního procesu a chtěla bych, aby se mé působení vyvíjelo tímto směrem. Proto to pro mě bude příležitost jak si v oblasti ochrany práv dítěte doplnit a rozšířit vědomosti.

Cílem mé diplomové práce je vytvořit určitou příručku pro všechny, koho tato problematika zajímá a umožnit jim základní přehled práv dětí v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí.

Moje práce je rozdělena do 9 kapitol v kterých se postupně dostanu od obecného zamyšlení ke konkrétní platné právní úpravě i k ustanovením novely zákona o sociálně-právní ochraně, která ještě nejsou účinná. Podívám se na některé práva dítěte v historickém i mezinárodním kontextu a také na práva dětí v různých právních odvětvích v Českém právu.

1. Význam rodiny pro dítě

Rodina jako nejstarší základní společenská skupina či společenství neustále hledá a nachází své místo ve společnosti a přitom je znovu a znovu ovlivňována a formována. Je založena na svazku muže a ženy, na pokrevním vztahu rodičů a dětí či vztahu jej substituujícím (osvojení), na společné domácnosti, jejíž členové plní společensky určené a uznané role. Poskytuje členu rodiny péči a ochranu, a to zvláště v obdobích, kdy se ještě o sebe neumí postarat. Umožňuje mu jeho tělesnou, duševní, duchovní existenci a rozvoj, dává mu pocit jistoty a bezpečí, pocit domova v kruhu svých nejbližších. Rodina předává dítěti systém, jak se orientovat v okolním světě, poskytuje mu identifikační vzory obou pohlaví, formuje identitu dítěte, jeho pohled na sebe, lidi a celý svět. Funguje v plném rozsahu a má své opodstatnění jen tehdy, když uspokojuje potřeby a požadavky každého jejího člena.

Neplní-li však tyto úkoly, znamená to pro člověka závažné nebezpečí, zasahujíc jej na těch nejcitlivějších místech. Je mnoho dětí, které krásné a krátké období dětství prožijí ve strachu, hrůze, zmatku. A právě ti nejbližší jim často způsobují bolest fyzickou a psychickou - obě stejně závažně pro jejich další cestu životem. V případě dysfunkce rodiny dokáže společnost materiální funkci rodiny alespoň částečně nahradit a doplnit. Funkce emocionální se ale jeví jako nezastupitelná a o výchovné funkci se vede mnoho diskusí, zda je výchova uplatňovaná společností (institucí nebo skupinou) stejně efektivní, kvalitní a podstatná pro další vývoj dítěte jako ta, kterou mu poskytuje rodina.

2. Ochrana dětí na mezinárodní a ústavní úrovni

Dítě si vyžaduje zvýšenou ochranu nejen od členu rodiny ale od celé společnosti. Základy práv dítěte je třeba především hledat v normách nejvyšší právní síly. Povinnost poskytovat ochranu dětem a chránit jejich zdravý vývoj a právem chráněné zájmy proto pro Českou republiku a její orgány vyplývá z řady ústavního a mezinárodního práva.

2.1 Listina základních práv a svobod

Listina poskytuje ochranu dětem jednak v hlavě druhé vrámci výčtu základních lidských práv jako způsobilost každého mít práva, právo na život, právo nebýt podroben mučení ani krutému, nelidskému nebo ponižujícímu zacházení, právo na zachování lidské důstojnosti, osobní cti, dobré pověsti a právo na ochranu jména. Právo na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a rodinného života a právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o vlastní osobě se promítlo do ustanovení § 54 zákona o sociálně-právní ochrany dětí. Výslovně stanoví, že údaje obsažené ve spisové dokumentaci týkající se dítěte je orgán sociálně-právní ochrany dětí oprávněn využít pouze v zájmu dítěte při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. Také právo na nedotknutelnost obydlí se promítlo v ustanovení § 21 zákona č. 283/1991 Sb., o Policii České republiky. Do obydlí lze vstoupit jej ze souhlasem toho, kdo v něm bydlí, anebo je-li to v demokratické společnosti nezbytné pro ochranu života, nebo zdraví osob nebo pro ochranu práv a svobod druhých. Při poskytování ochrany ohroženému dítěti, není možné spoléhat na souhlas toho, kdo tam bydlí. Jde o ochranu práv a svobod ohroženého dítěte, proto je přípustné zákonné prolomení nedotknutelnosti obydlí. Policista je podle tohoto ustanovení

oprávněn otevřít byt nebo jiný uzavřený prostor, vstoupit do něj a provést potřebné služební zákroky.*

Důležitou ochranu dětem, rodině a rodičovství poskytuje hlava IV. LZPS. Nejvýznamnější je čl. 32, který zdůrazňuje zvláštní ochranu dětem a mladistvým. Výslovně stanoví, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, avšak za podmínky, že jejich rodičovská práva nejsou omezena. Odloučení nezletilých dětí od rodičů je proti jejich vůli možné jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

2.2 Mezinárodní dokumenty

V souvislosti s mezinárodní úpravou bych chtěla zmínit, že vztah mezinárodních smluv k vnitrostátní úpravě je stanoven v čl. 10 Ústavy České republiky, podle něhož vyhlášené mezinárodní smlouvy, k jejichž ratifikaci dal Parlament souhlas a jimiž je Česká republika vázaná, jsou součástí právního řádu; stanoví-li mezinárodní smlouva něco jiného než zákon, použije se mezinárodní smlouva. Takto je při splnění podmínek zajištěna přednost mezinárodní smlouvy před zákonem.

Nejvýznamnější mezinárodní smlouvou v oblasti ochrany dětí je **Úmluva o právech dítěte**, která byla přijata v roce 1989 Valným shromážděním OSN a Českou republikou ratifikována v roce 1991. V čl. 3 nalezneme zásadní pojem a to „**nejlepší zájem a blaho dítěte**“, který není v žádné jiné mezinárodní úmluvě explicitně formulován a který musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí. Nejlepší zájem dítěte je neurčitý pojem, k jehož vysvětlení existují dva různé přístupy. První usiluje o objektivizaci standardu jako výsledků sociálních konfliktů. Druhý přístup vidí v nejlepším zájmu a blahu dítěte právo dítěte na sebeurčení.* Úmluva se vztahuje na osoby mladší 18 let, tedy do dosažení zletilosti, pokud podle právního řádu

* Pracovník orgánu sociálně-právní ochrany dětí má pouze oprávnění k návštěvě rodiny

* Harald Christian Scheu : objektivizace standardu - v společnosti existují představy o tom, jak vypadá např. normální rodina. Standart není definitivní a může být na základě dalších konfliktů modifikován.

není zletilosti dosaženo jinak. V České republice je to uzavřením manželství osoby starší 16 let po přivolení soudu.

Úmluva deklaruje základní lidská práva dítěte jako právo každého dítěte na život, právo být registrováno ihned po narození, na státní příslušnost, mít jméno, znát své rodiče a právo na jejich péči, pokud je to možné, právo vyjadřovat své názory a jiné... Z práv sociálních, kulturních a hospodářských tady nalezneme např. právo dítěte na vzdělání, dosažení nejvýše dosažitelné úrovně zdravotního stavu, právo na ochranu před hospodářským vykořisťováním...

Kontrolním orgánem je Výbor pro práva dítěte, který ale nemá žádné pravomoci k přezkoumání individuálních případů. Smluvní státy mu pravidelně předkládají zprávy o opatřeních k provedení práv dítěte stanovených v Úmluvě do vnitrostátní legislativy.

Úmluvy tykající se dětí byly přijaty také Haagskou konferencí o mezinárodním právu soukromém např.; **Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení.**

Další významnou skupinou mezinárodních norem jsou úmluvy přijaté Radou Evropy. Jde o **Evropskou sociální chartu, Evropskou úmluvu o osvojení dětí, Evropskou úmluvu o výkonu práv dětí a Evropskou úmluvu o právním postavení dětí narozených mimo manželství.**

2.3 Evropská unie

Po vstupu české republiky do Evropské unie jsou pramenem práva také právní normy Evropské unie (Evropského společenství), jejichž snahou je co nejvíce odstranit odlišnosti dané právními řády jednotlivých členských států a došlo tak k větší harmonizaci a unifikaci právních řádů. Práv dítěte se dotýká např.; Charta základních práv EU, kde je upraveno právo dítěte být vyslyšeno a jeho názor respektován s ohledem na jeho věk a vyspělost ve všech záležitostech, které se ho týkají. Rovněž je tady zdůrazněn již zmiňovaný princip „zájem a blaho dítěte“

3. Ohrožené dítě

3.1 Adresáti sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochrana se poskytuje nezletilým dětem tzn. dětem mladším 18 let, tedy dosažením zletilosti. Zletilostí může dítě dosáhnout i dřív uzavřením manželství. Zákon o SPO demonstrativně vymezuje okruh dětí na které se sociálně-právní ochrana dětí především zaměřuje, tzn. které lze vnímat jako ohrožené. Takže ochranu lze poskytovat i dětem, které jsou ohrožené jinými škodlivými vlivy a rodiče jim ze subjektivních nebo objektivních důvodů nemohou poskytnout ochranu. Orgány sociálně-právní ochrany dětí v souladu s Úmluvou o právech dítěte a zákonem o SPO při poskytování ochrany sledují především zájem a blaho dítěte. Ten nelze podřadit zájmu nikoho jiného, tedy ani zájmům rodiče. Hranice ohrožení tohoto zájmu dítěte je zároveň stanovením hranice státní intervence do rodičovských práv na ochranu dítěte.

Jde především o děti v jejichž životě nastala určitá událost nebo skutečnosti které nepříznivě ovlivňují jejich vývoj anebo jsou příčinou už jejich nepříznivého vývoje dětí.

První skupinou jsou děti, jejichž rodiče zemřeli, neplní si povinnosti z rodičovské zodpovědnosti anebo nevykonávají nebo zneužívají práva plynoucí z rodičovské zodpovědnosti. Jejich vyhlídky na příznivý vývoj jsou narušeny a potřebují pomoc od státu. Výslovně zákon stanovuje ochranu dětem, které byli svěřeny do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče, pokud táto osoba si neplní povinnosti ze svěřením dítěte do její výchovy.

Druhou skupinu tvoří děti, které vedou zahálčivý nebo nemravný život, spočívající v tom že zanedbávají školní docházku, nepracují i když nemají dostatečný zdroj obživy. Dítě po ukončení školní docházky by se mělo plně zapojit do

pracovního procesu a osvojit si tak pracovní návyky. U dětí, u kterých se tak nestane je riziko k náchylnosti k různým patologickým jevům a k celkovému zpustnutí osobnosti. Do této skupiny dále patří děti, které spáchaly provinění, pokud jde o mladistvé ve věku 15 až 18 let, anebo čin jinak trestný, pokud jde o děti mladší 15 let.

Další skupinou jsou děti, které se opakovaně dopouští útěků od rodičů nebo jiných fyzických nebo právnických osob odpovědných za výchovu dítěte.

Poslední skupinu tvoří děti na kterých byl spáchán trestný čin ohrožující život, zdraví, jejich lidskou důstojnost či jmění, nebo je tu podezření ze spáchaní trestného činu. Zákon o SPO upravuje péči o děti vyžadující zvýšenou pozornost. Jde o děti starší, které požívají alkohol, mají opakované poruchy chování, jsou pachatelé trestné činnosti, nebo které se byly propuštěny z výkonu ústavní, ochranné výchovy či z výkonu trestu odnětí svobody.

Právní nárok na poskytnutí sociálně-právní ochrany mají v plném rozsahu děti, které jsou s územím české republiky pevněji svázány. Jsou to především děti se státním občanstvím, s trvalým pobytem, jsou hlášeni k pobytu přesahujícím 90dnů... Ale i děti, které nejsou oprávněny pobývat na území České republiky a ocitly se tady bez jakékoliv péče nebo je jejich život vážně ohrožen mají také nárok na sociálně-právní ochranu a to v nejnútnejším rozsahu včetně zdravotní péče.

3.2 Děti zanedbávané, zneužívané a týrané

Velkou skupinu ohrožených dětí a zároveň s nejtěžšími následky do života tvoří děti zanedbávané, zneužívané a týrané. Je těžké přesně určit jaké jednání vůči dítěti lze pod tento pojem podřadit. V roce 1991 se v Praze konala III. Evropská konference pro prevenci týraní dětí. Na její výsledky navázala Zdravotní komise Rady Evropy a tyto pojmy definovala.

Zanedbáváním dítěte je jakákoliv aktivita dospělého rodiče, vychovatele či jiné osoby vůči dítěti jejichž následkem je poškození zdraví a zdravého vývoje dítěte. Může docházet k zanedbání tělesných, citových potřeb dítěte, ale také vzdělání.

Tělesným týráním je tělesné ublížení dítěti anebo jeho nezabránění, tzn. že může být jak aktivní tak pasivní povahy. Děti tělesně týrané mívají modřiny, otřes mozku, tržné rány, opařeniny, popáleniny. Ve světě probíhá mnoho studií, sledování týraných dětí, které pomáhají určit zda v konkrétním případě jde o týraní nebo náhodné poranění. Např. u dětí mladších 6 měsíců, je potřebné být na pozoru při každé modřině, ráně či zlomenině, protože tak malé děti nejsou schopny se ještě samy pohybovat. Rodiče často u tak malých dětí uvedou že příčinou zlomeniny je pád z postele. Přitom výzkum zjistil, že takový pád způsobí zlomení max. u 2% případů. Jiným příkladem je opaření dítěte, kdy dítě na sebe nešťastnou náhodou převrátí hrnec vroucí vody. Vzhledem k momentu překvapení bude jeho pokožka rovnoměrně opařená. Naproti tomu při úmyslném opaření dítěte, bude opařenina vypadat jako zebra, protože dítě se před ponořením do horké vody skrčí, aby se ochránilo.

Odlišnou podobu má psychické týraní, protože se týkájí vnitřního citového života a jizvy nejsou vidět, tak je tomu u fyzického týraní. Spočívá nejen v aktivním psychickém ubližování, ale také v pasivním ukracování ho o lásku, péči a porozumění.

Nakonec sexuální zneužívání dítěte je nepatřičné vystavení dítěte pohlavnímu kontaktu. Jde o širokou škálu chování vůči dítěti spočívající jak v bezdotykové formě např. přinucení dítěte k obnažení, fotografování, tak v dotykové formě od líbaní až po samotný sexuální styk.

3.3 Psychika ohrožených dětí

Děti jsou sociální skupina, která se sama o sebe objektivně nedokáže postarat a vyžadují si proto velkou pozornost. Často si dítě odnese do života menší či větší tělesné i duševní jizvy a to i když žije v normálně fungující rodinně, která mu poskytuje maximální péči a lásku. Horší je to s dětmi, které prožili tak traumatizující zážitky, že to ovlivní celou jejich budoucnost. Není výjimkou, že dítě kterému umřeli rodiče se bojí mít v budoucnu děti aby je ušetřilo bolesti z možné ztráty, tak jak ji samo prožilo. U dětí zneužívaných, týraných, zanedbávaných se objevují různé závislosti, nízké sebevědomí, změna emočního prožívání, problémy v navazování mezilidských a zejména z partnerských vztahů ve kterých se znovu objevuje tendence stát se obětí psychického týraní či domácího násilí. Ochrana těchto dětí se musí zaměřovat nejen na materiální potřeby ale také na duševní.

3.4 Právní postavení dítěte

Předtím než přejdu k samotným právům a povinnostem rodičů a dětí, chtěla bych se věnovat vývoji právního postavení dítěte v tomto vztahu. Je to složitá otázka. Základním principem jakékoliv činnosti týkající se dítěte je dbát nejlepšího zájmu a blaha dítěte. Obsah tohoto pojmu vnímají jinak děti, jinak rodiče a jinak sociální pracovník. Pokud je to, co je nejlepším zájmem určeno rodičem, jinou osobou odpovědnou za výchovu, či státním orgánem, stává se dítě pouhým objektem ochrany. Pokud ale samo realizuje a vystupuje autonomně, může vzhledem na svoji fyzickou, intelektuální a emocionální nevyzrálou poškodit své vlastní nejlepší zájmy a blaho. Už starověké úpravy považovaly právní poměr rodiče a dítěte za typický soukromoprávní vztah s nerovnoprávními subjekty. Novorozenec byl v té době zcela bezprávný, zdůrazňovala se otcovská moc a postavení otce v rodině, který měl právo života a smrti nad dítětem. V moderním občanském právu, na našem území to byl Obecný zákoník občanský

1811, se při úpravě poměrů rodiče a dítěte vycházelo z toho, zda je dítě manželské nebo nemanželské. Pak mělo privilegované anebo nerovnoprávné postavení. Na našem území došlo k zrovnoprávnění až zákonem č.265/1949 v právu rodinném a tento stav byl úplně v souladu s Všeobecnou deklarací lidských práv z roku 1948. A nakonec zákon o rodině z roku 1963 upustil od pojmu rodičovská moc, který pořád vyjadřoval historické pojetí postavení dítěte, jako objektu rodičovských práv.* V dnešní právní úpravě je nezletilé dítě subjektem práv a povinností a rovnoprávnou fyzickou osobu.

* Radvanová, Zuklínová : Kurz občanského práva,

4. Právo dítěte na rodičovskou péči

4.1 Obecně

Mezi základní práva dítěte podle čl. 6 Úmluvy o právech dítěte patří právo znát své rodiče a právo na jejich péči pokud je to možné zajistit. Listina základních práv a svobod v článku 32 odst. 4 potvrzuje, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a naopak děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Jde o práva soukromoprávní, které vznikají přímo ze zákona a není možné se je vzdát. Ve většině případů jsou práva zároveň i povinnostmi rodičů a rodiče tak nesou prvotní odpovědnost za vývoj a výchovu dítěte. Soubor základních práv a povinností tvoří rodičovskou zodpovědnost. Pak existují práva a povinnosti které pod rodičovskou zodpovědnost nespádají jako právo určit dítěti jméno, dát souhlas k osvojení, právo být zapsán v matrice jako rodič. Mimo to stojí zcela samostatně vzájemná vyživovací povinnost rodičů a dětí. Zda je rodič nositel rodičovské zodpovědnosti nemá ve vyživovací povinnosti žádný význam. Důležitý je osobní vztah rodiče a dítěte.

4.2 Rodičovská zodpovědnost

V roce 1998 se zákon o rodině vrátil k zařazení skupiny základních rodičovských práv a povinností pod institucionální pojem „rodičovská zodpovědnost“ a nahradil tak pojem „rodičovská práva a povinnosti“. Chtěl se tak terminologicky přiblížit úpravě Úmluvy o právech dítěte, která v čl. 5 definuje paternal responsibility. Jak jsem už uvedla, jde o soubor základních práv a povinností rodičů, která se uplatňují zejména:

Péči o nezletilé dítě, zahrnující péči o jeho zdraví, tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Z práva pečovat o dítě vyplývá právo mít ho u sebe a vykonávat nad ním dohled a dítě vychovávat. Zákon výchovu výslovně nezahrnul do rodičovské zodpovědnosti, ale určitě ji můžeme podřadit po širší pojem,

který zákon používá a to „řídít jednání dětí. Vždy je ale potřebné důsledně chránit zájmy dítěte. Jde o subjektivní právo absolutní povahy soukromoprávního charakteru.

Nezletilí mají způsobilost jen k právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené jejich rozumové a volní vyspělosti. Proto druhou složku rodičovské zodpovědnosti tvoří zastupování nezletilého dítěte a to v rozsahu v jakém nejsou způsobilí k právním úkonům. Dítě zastupuje jeho zákonný zástupce kterým je jeho rodič, osvojitel anebo poručník.

Nezletilec může nabýt majetek nezávisle na rodičích. Ti jsou pak povinni tento majetek spravovat tak, aby dítě neutrpělo ujmu na svých majetkových právech a to s péčí řádného hospodáře. Ochrana je podle občanského zákoníku zvýšená tím, že rodiče jsou povinni žádat schválení soudu při každém nakládání s majetkem, které není považováno za běžnou dispozici s majetkem nezletilého. Další povinností je podat vyúčtování ze správy jmění do jednoho roku po jejím skončení v případě, že o to dítě požádá.

Rodičovská zodpovědnost náleží ze zákona oběma rodičům. V případě, že jeden z rodičů nežije, není znám, nemá způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu, je rodičovské zodpovědnosti zbaven, nebo její výkon pozastaven, náleží rodičovská zodpovědnost druhému rodiči. Chci připomenout, že na roveň rodičů staví zákon také osvojitelé. Pokud však nenáleží žádnému z rodičů, soud ustanoví poručníka. Rodičovská zodpovědnost může být přiznána i nezletilému rodiči, staršímu šestnácti let ve dvou případech. Uzavře-li nezletilá matka manželství, nadobude tím ze zákona zletilost a získá tak i rodičovskou zodpovědnost. Druhým případem je přiznání rodiči staršímu 16let pokud má potřebné předpoklady pro výkon práv a povinností z rodičovské zodpovědnosti vyplývajících. Tímto ustanovením je odstraněno další znevýhodňování nezletilých svobodných matek.

Zákon rozlišuje v souvislosti s výkonem práv vyplívajících z rodičovské zodpovědnosti záležitosti běžné, které je oprávněn vykonávat každý z rodičů samostatně a záležitosti podstatné o kterých je třeba dohody rodičů. V případě že k ní nedojde, rozhodne soud.

Rodičovská zodpovědnost trvá až do doby nabytí zletilosti dítěte.

5. Intervence státního orgánu do výkonu práv rodičů a dětí

5.1 Obecně

Rodina je přirozeným prostředím v kterém má dítě vyrůstat a rodiče nesou prvotní odpovědnost za vývoj, výchovu a ochranu práv dítěte. Někdy tomu tak nebude a z objektivních nebo subjektivních důvodů se dítěti od rodičů péče a výchova nedostane. V těchto případech článek 3 Úmluvy o právech dítěte zavazuje smluvní státy k zajištění takové ochrany a péče dítěti, která je nezbytná pro jeho blaho. Zasahování státu do rodinného života je velmi citlivá otázka. Je potřebné vždy vyhledat ten správný poměr demokratického státu k rodině a výkonů rodičovských práv tak, aby práva a zájmy dítěte byly dostatečně chráněné a zároveň nedocházelo k neodůvodněným soukromého a rodinného života.

Ochranu ohroženým právům dítěte budou poskytovat jak soudní tak správní orgány - orgány sociálně-právní ochrany dětí. Soudní ochrana je nejvyšší formou právní ochrany, proto je ji svěřeno rozhodování o nejzávažnějších otázkách. Přesné vymezení kompetencí upravuje zákon o rodině. Soud může učinit jakékoliv rozhodnutí týkající se výkonu rodičovských práv a povinností a práv nezletilého dítěte. Do výlučné pravomoci patří každé opatření omezující rodičovskou zodpovědnost. Dále ukládá výchovná opatření, neučinil-li tak správní orgán. V konkrétní situaci tedy nezávisle rozhodne orgán, který bude mít o případě víc informací, jde tzv. kompetenční pružnost.

5.2 Pozastavení, omezení a zbavení rodičovské zodpovědnosti

Velkým zásahem do rodičovských práv je pozastavení, omezení anebo zbavení rodičovské zodpovědnosti, které je zároveň

ochranou práva dítěte na příznivý život a řádnou výchovu. Intenzita zásahu závisí na intenzitě porušování nebo zanedbávání povinností vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti či zneužívání rodičovské zodpovědnosti. Důležitý je také důvod proč k nevykonávání rodičovských práv dochází. Je rozdíl zda je tomu tak protože se rodič denně oddává omamným látkám anebo je tomu tak z důsledku vážné nemoci. O těchto zásazích rozdojuje soud, pravomoci má také orgán sociálně-právní ochrany dětí a to v rozsahu stanoveném zákonem o SPO (např. podává za stanovených podmínek návrh soudu na omezení anebo zbavení). Tento zásah se samozřejmě dotkne práv a zájmů dítěte a to v různé intenzitě v závislosti na zásahu do rodičovských práv. Důležité je aby i v tomto případě sledovala intervence nejlepší zájem dítěte.

Prvním případem je **pozastavení rodičovské zodpovědnosti** jako právní reakce na nemožnost anebo neschopnost rodiče vykonávat svoje práva a povinnosti, která není ponímaná jako sankce. Jde např. o dlouhodobou nepřítomnost rodiče z různých důvodů a práva a zájmy dítěte tak nejsou dostatečně chráněné. Rodič i nadále práva a povinnosti vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti má, nemá však možnost je vykonávat. Jejich výkon je na druhém rodiči a v případě že je nevykonává ani on, je třeba soudem ustanovit poručníka.

Druhým zásahem je **omezení rodičovské zodpovědnosti** rodiči, který nevykonává řádně své povinnosti vyplývajících z rodičovské zodpovědnosti. Soud rodičovskou zodpovědnost omezí a přitom konkrétně vymezí rozsah práv a povinností, na které se omezení vztahuje. Odpovědnost za výkon těchto práv se přenáší na druhého rodiče. A pokud ani on nemá plnou možnost je uplatňovat, je třeba pro výkon těchto omezených rodičovských práv třeba ustanovit soudem opatrovníka. Příkladem může být situace, kdy rodič není oprávněn spravovat jmění dítěte, protože je tady podezření, že majetek použije k jiným nebo nevhodným účelům.

Nejzávažnějším a v konkrétní situaci nevyhnutným zásahem, je **zbavení rodičovské zodpovědnosti** rodiči, který zneužívá

povinen poskytnout dítěti takovou ochranu a péči, která je nezbytná pro jeho blaho.

5.3.1 Výchovná opatření

Výchovné opatření je zásahem do rodičovských práv mírnější intenzity. Ukládají je soudy nebo obecní úřady, podle toho kdo má o případu více informací. První spočívá v napomenutí rodiče který zanedbává určité povinnosti k dítěti a tato forma se zdá být dostatečným prostředkem k nápravě, např. rodič nepodrobí dítě pravidelným lékařským kontrolám. Napomenutí může směřovat také vůči nezletilému dítěti, pokud je zřejmé, že vzhledem k svému věku a vyspělosti obsah takového napomenutí pochopí. Účinní může být také vůči třetím osobám jako příbuzným, sousedům kteří mají špatný vliv na děti.

Dalším výchovným opatřením je stanovení dohledu nad dítětem či jeho rodiči a zajistit tak pravidelné sledování podmínek ve kterých dítě žije. Ukládá se po neúspěšném napomenutí ale i nezávisle na něm při závažnějších poruchách v chování rodičů nebo dítěte za součinnosti školy a občanských sdružení.

Posledním opatřením je omezení nezletilého, které většinou spočívá ve vyhýbaní se určitého prostředí, podniků a tak zabránit škodlivým vlivům na jeho výchovu.

Výchovná opatření se ukládají na základe zákona o rodině, proto je nutné je odlišit od výchovných opatření podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.

5.3.2 Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče

Svěření dítěte do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče je dalším faktickým omezením rodičovských práv a povinností. Rodiče momentálně nejsou schopny zajistit dítěti dostatečnou péči a je v zájmu dítěte ho dočasně svěřit do péče jiné fyzické osoby. Mezi rodičem a dítětem existuje zájem na zachování citové vazby a rodiče budou později schopni a ochotni o dítě pečovat. I nadále jsou zákonnými zástupci dítěte, mají k němu vyživovací

povinnost a spravují jeho majetek. Při výběru vhodné osoby se upřednostní příbuzný dítěte. O svěření rozhoduje soud a kontrolují sociální pracovníci orgánu sociálně-právní ochrany dětí při pravidelných návštěvách rodiny ve které dítě žije.

5.3.3 Předběžná opatření

Předběžná opatření jsou upravena v zákone č. 99/1963 občanský soudní řád. Rozeznáváme postup podle § 76a podle § 76 o. s. ř. Nejvíce využíváno je předběžné opatření upravené v §76a, které je specifické v tom, že návrh na jeho vydání podává jenom orgán sociálně-právní ochrany dětí, kterým je obecní úřad obce s rozšířenou působností. Návrh podává za situace, kdy se nezletilé dítě ocitne bez jakékoliv péče nebo jsou-li jeho život nebo příznivý vývoj vážně ohroženy nebo narušeny. Soud rozhodne do 24 hodin a je-li nebezpečí z prodlení bezodkladně. Důvodem bývá opuštění dítěte rodičem, drogová a alkoholická závislost rodičů, týraní a jiné ubližování dětem, kdy situace musí být bezodkladně řešena. V praxi se vyskytli také případy, kdy dítě bylo vážně nemocné a při neodborném léčení hrozila smrt. Rodiče ale z různých důvodů omítali dítě podrobit léčbě praktické medicíny (např. z náboženských důvodů odmítali podstoupit transfuzí krve spojenou s chemoterapií). Dítě bylo ohroženo a situace musela být neodkladně řešena. Orgán sociálně-právní ochrany dětí využil §76a podal návrh na předběžné opatření z důvodu vážného ohrožení života dítěte a soud návrhu vyhověl. Povinnost stanovená § 76a je propojena s ustanovením zákona o SPO v § 15 a 16, který ukládá jakémukoliv obecnímu úřadu zajistit dítěti, které se ocitlo bez péče přiměřené jeho věku neodkladnou péči.

Rozhodnutím o předběžném opatření se dítě svěří do péče určité fyzické osoby např. příbuznému nebo jiné osobě za předpokladu že s tím souhlasí nebo do péče právnické osoby např. do zařízení pro děti vyžadující si okamžitou pomoc nebo dětského domova. Aby se co nejvíc šetřilo psychické rozpoložení dítěte a předešlo se

šoku a stresu z nového prostředí, má se vždy upřednostnit péče příbuzného. Usnesení, kterým bylo nařízeno předběžné opatření je vykonatelné vyhlášením a na rozdíl od ostatních předběžných opatření závazné pro všechny osoby. Jde jenom o prozatímní řešení situace, proto po vydání předběžného opatření je potřebné podat návrh na konečné řešení věci. Rozhodnutí z toho vzešlé pak opatření nahradí. Není-li podán návrh, předběžné opatření uplynutím 3 měsíců od jeho vykonatelnosti zaniká anebo je zrušeno ještě dřív, pominou-li důvody jeho trvání.

5.3.3.1 Jiná předběžná opatření týkající se dětí

Jiná předběžná opatření mohou jejímu účastníku ukládat, aby platil výživné v nezbytné míře, odevzdal dítě do péče druhého z rodičů nebo do péče toho, koho označí soud, aby účastník něco vykonal, něčeho se zdržel nebo něco snášel. Na rozdíl od předběžného opatření podle § 76a je nařízení možné jak na návrh, tak i bez návrhu. Soud rozhodne nejpozději do 7 dnů a hrozí-li nebezpečí z prodlení rozhodne bezodkladně. Rozhodnutí je závazné jen pro účastníky řízení a pro ty, kterým opatření ukládá nějakou povinnost.

5.3.4 Ústavní výchova

Ústavní výchova je nejzávažnějším zásahem do rodičovských práv. Soud ji nařídí je-li výchova dítěte vážně ohrožena nebo narušena a jiné výchovné opatření (např. dohled a napomenutí) nevedla k nápravě, nebo rodiče z vážných důvodů nemohou výchovu dítěte zabezpečit. Zákon o rodině stanoví zásadu, že náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou. Tuto zásadu však nelze aplikovat bezvýjimečně, protože v jednotlivých případech po přezkoumání všech okolností může soud dospět k názoru, že pro dítě bude nejlepší nařízení ústavní výchovy. A pominou-li tyto okolnosti, lze dítěti zajistit náhradní rodinnou péči. Pro rodiče nařízení ústavní péče znamená, že i nadále zůstávají zákonnými zástupci a jsou povinni dítě vyživovat. Po předchozím

souhlasů orgánů sociálně-právní ochrany dětí si mohou rodiče případně jiné osoby brát dítě k dočasnému pobytu. Zákon stanovuje lhůtu 14 dní, kterou jde prodloužit.

Výkon ústavní péče zajišťují 3 ústřední orgány státní správy:*

Péče o novorozence a děti do 3 let je zajištěna v zdravotnických zařízeních a to v kojeneckých ústavech a pro děti od 1 do 3 let v dětských domovech.

Péče pro děti od 3 let do dosažení zletilosti zajišťují školská zařízení. V diagnostických ústavech se dítě nachází zpravidla po dobu prvních 8 týdnů za účelem kompletního vyšetření než je přeřazeno do jiného druhu zařízení. Dětský domov je typickým zařízením ústavní výchovy a slouží také k umístění nezletilé matky spolu s dítětem. Dětský domov se školou slouží k ústavní výchově dětí s poruchami chování a také pro výkon ochranné výchovy. Pro děti starší 15 let se závažnými poruchami chování zajišťují výkon ústavní a ochranné výchovy výchovní ústavy.

Péče o děti s tělesným anebo mentálním postižením zajišťují ústavy sociální péče.

Rodiče nebo jiné odpovědné osoby mohou požádat o umístění dítěte do školského zařízení. Jinak je potřebné rozhodnutí soudu o ústavní výchově, ochranné výchově či předběžném opatření na návrh obecního úřadu obce s rozšířenou působností, jiných osob či bez návrhu.

5.3.4.1 Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc

Soud může nařídít ústavní výchovu nebo svěřit dítě do péče zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc. Je to jedno ze zařízení sociálně-právní ochrany, které zřizují obce a kraje, ale také jiné nestátní organizace jako alternativu k ústavní

* Ministerstvo zdravotnictví
Ministerstvo práce a sociálních věcí

výchově. Svých charakterem se zařízení přibližuje k náhradní péči v rodině. Půjde o situaci, kdy se dítě ocitlo bez jakékoliv péče, nebo je jeho život či příznivý vývoj vážně ohrožený. Toto zařízení je také určeno dětem tělesně či duševně zneužívaným, či dětem jejichž základní práva jsou závažným způsobem ohrožena. Dítěti se tady uspokojí základní potřeby jako ubytování, lékařské, psychologické či jiné odborné péče.

Také dítě, které není oprávněno na území České republiky pobývat a ocitlo se tady bez jakékoliv péče nebo v ohrožení má právo na pomoc a mohou být svěřeny do těchto zařízení. Orgán sociálně-právní ochrany dětí učiní potřebné opatření k ochraně života a neprodleně informuje zastupitelský úřad státu, jehož je dítě občanem a Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí, který příslušný k sociálně-právní ochraně dětí s mezinárodním prvkem. V zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc pobude dokud soud nerozhodne o nařízení předběžném opatření.

Diskuse okolo těchto zařízení se znovu otevřela při projednávání novely zákona o SPO. Prosadilo se, aby příspěvek na osobní potřeby dítěte mělo jen dítě, které je do zařízení svěřeno na základě rozhodnutí soudu nebo na žádost orgánu sociálně právní ochrany dětí. Zřizovatelé se proti tomu tvrdě ohradili, protože polovina dětí je do těchto zařízení umísťovaná na žádost rodičů, kteří se ocitli v tíživé situaci. Zařízení pod sankcí pokuty nebo odejmutí pověření musí oznámit orgánům SPO přijetí každého dítěte. Orgán SPO si situaci rodiny mohou ověřit a má tak možnost zabránit zneužívání státních prostředků. Přitom v zařízení ústavní výchovy mají všechny děti nárok na příspěvek bez tohoto rozlišení. Okrem toho, došlo k snížení příspěvku z devítinásobku na sedminásobek částky na osobní poměry. Tyto ustanovení jdou proti duchu celé novely, který spočívá v podpoře všech forem náhradní péče přibližující se péči v rodině, která je pro vývoj a výchovu dítěte příznivější.

Sociální pracovník obecního úřadu obce s rozšířenou působností podle zákona o SPO sledují dodržování práv dětí, jejich psychický a fyzický rozvoj a trvání důvodu pobytu ve všech zařízeních jak ústavního, tak rodinného typu. K tomu navštěvuje tato zařízení, je oprávněn nahlížet do dokumentace vedené zařízením o dítěti a právo hovořit s dítětem o samotě.

5.3.4.2 Problémy ústavní výchovy

System ústavní výchovy je starý 30 let. Rozdělení do 3 resortů přináší sebou několik problémů. Dítě, které se po narození dostane do ústavní péče a tam taky zůstane, postupně přejde několik zařízení s různou úrovní péče a materiálního vybavení. Dítě si musí zvykat jak na nové prostředí, podmínky ale také pořad se měnící pečující personál. Např. v zdravotnických zařízeních se postupně vystřídá až 28 zdravotních sester, které se o dítě starají. Velkým problémem jsou sourozenecké skupiny. Zákon o SPO výslovně stanoví, že sourozenci se mají umísťovat společně. Často je to poslední citová vazba na někoho blízkého, která jim zůstala. V tomto systému ústavních zařízení 3 resortů jsou rozdělovány do různých zařízení podle věku, zdravotního stavu a jiných kritérií.*

Výzkumy i praxe dále dokazují nepříznivý dopad na psychickou stránku dítěte. Děti které strávili velkou část svého života v ústavní péči mají velké problémy začlenit se do společnosti. Dosahují nízkého vzdělání a vysoké kriminality. V mnoha případech je to kolotoč z ústavního zařízení do azylových domů nebo věznic.

I tak je u nás dosud nejrozšířenější péče o opuštěné děti péče ústavní. Momentálně se v ústavních zařízeních nachází víc než 22 000 dětí a ročně je přijímáno víc než 2000 dětí, přitom v České republice stále klesá porodnost a počet dětí se v ústavech nesnižuje. Tato praxe si vyžaduje i vysoké náklady ze

* Závěry sekce pro práva dětí Rady vlády ČR pro lidská práva o problémech systému náhradní výchovy v ČR

státního rozpočtu, které ročně na jedno dítě vycházejí až 250 000Kč podle druhu zařízení. Přitom náklady státu na dítě v náhradní rodinné péči ve formě příspěvku činí jenom 70 000Kč. Když se podíváme na důvody proč děti nemohu vyrůstat ve své biologické rodině, tak zjistíme, že jen 2% z nich jsou úplní sirotci a převážná většina z nich i tak vyrůstá u příbuzných. Důvody uváděné pro přijetí do ústavní výchovy by jsme mohli rozdělit následovně:

Zdravotní 20,5%

Zdravotně sociální 16,5%

Sociální 50%

Jiné 13 % **

Způsob jak eliminovat počet dětí v ústavních zařízeních je nejen nalezení vhodného náhradního rodinného prostředí ale hlavně podpora a snaha o zachování biologické rodiny a prevence sociálního osiřování.

* Ze statistik MPSV a MŠMT

6. Sociálně-právní ochrana dětí

6.1 Obecně

Sociálně-právní ochrana dětí je veřejnoprávní oblastí práva, která se aplikuje teprve tehdy, jestliže zájmy dětí nemohou, nechtějí nebo nejsou schopni chránit jejich rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu. Jde o cílenou činnost, která zahrnuje zejména zajištění práva dítěte na jeho příznivý vývoj, řádnou výchovu, ochranu oprávněných zájmu dítěte a působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny. Takhle definuje pojem sociálně právní ochrany dětí zákon o SPO, přičemž jde o demonstrativní výčet činností. Sociálně-právní ochrana dětí není jedinou oblastí právní ochrany dětí. Její obsah najdeme v různých právních předpisech zejména v zákone č. 94/1963 Sb., o rodině, ale také v předpisech trestního práva, medicínského práva či školských právních předpisů. Zákon č. 329/1999Sb., o sociálně-právní ochraně dětí je předpis veřejnoprávní a spíše procesněprávní povahy. Vyjadřuje vztah státu, jeho institucí ale také nestátních organizací pod správním dozorem k rodině a nezletilým dětem. Jeho podstatním obsahem je úprava činnosti orgánů (orgánů sociálně-právní ochrany dětí).

Podstata činností sociálně-právní ochrany dětí spočívá především v neformální sociální práci sociálních pracovníků, která má zejména povahu preventivní a poradenské činnosti, ale také ve formálních právních úkonech, např. v podávání různých návrhu soudu i v intenzivnějších formách ochrany dítěte.

Posouzení případu a výběr vhodné formy sociálně-právní ochrany není vždy jednoduchá záležitost. Je nutné dbát, aby nedocházelo k neoprávněným zásahům do soukromého a rodinného života nebo zásahů do nedotknutelnosti obydlí a porušení tak základních práv svobod zaručených Listinou.

6.2 Vykonavatelé sociálně-právní ochrany dětí

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují orgány sociálně-právní ochrany dětí stanovené v § 3 a 4 zákona o SPO. Jsou to krajské úřady, obecní úřady obcí s rozšířenou působností, obecní úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí. S výjimkou Ministerstva jde o orgány zřizované v rámci uzemní samosprávy a sociálně-právní ochranu dětí poskytují v přenesené působnosti. Každý úřad má stanovenou svou působnost, převážná většina úkolů náleží především obecním úřadům a obecním úřadům obcí s rozšířenou působností.

K nim přistupuje jako orgán SPO Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně, který plní významné úlohy při poskytování SPO ve vztahu k cizině a úkoly vyplývající pro českou republiku z mezinárodních zmluv.

Od orgánů SPO je třeba odlišovat subjekty, které sice sociálně-právní ochranu dětí poskytují, které však nejsou orgány SPO. Jedná se o obce a kraje v samostatné působnosti, které vytvářejí předpoklady pro kulturní, sportovní zájmovou a vzdělávací činnost dětí. Pak jsou tady komise pro sociálně-právní ochranu dětí jako zvláštní orgány obcí s rozšířenou působností. Její členové by měli být především sociální pracovníci, pedagogové, psychologové, zástupci pověřených osob. Zákon o SPO upravuje také možnost přivzat soudce, státního zástupce a další osoby a užít tak odbornosti těchto osob.

Sociálně-právní ochranu dětí zajišťují také fyzické a právnické osoby, které získali pověření k výkonu zákonem taxativně vymezených činností uvedených v § 48 zákona o SPO.* Jde o nestátní organizace, které jsou důležitým partnerem státu při poskytování sociálně-právní ochrany dětí. Jejich činnost se zaměřuje na vyhledávání dětí, na které se SPO vztahuje, poskytování poradenské činnosti, zřizování zařízení SPO a působení při realizaci pěstounské péče a osvojení. K vykonávání SPO potřebují údaje pro zajištění této činnosti, které ji může

poskytnout obecní úřad obce s rozšířenou působností. V této situaci je potřebné zkoumat rozsah pověření a v závislosti na tom rozsah poskytovaných informací, protože jde o prolomení povinné mlčenlivosti zaměstnanců orgánů SPO. Pověřené osoby jsou pod stálou kontrolou státu. Orgán který rozhodl o pověření, kontroluje jejich výkon sociálně-právní ochrany dětí a při pochybení, nebo neplnění si svých povinností má možnost pověření odňat anebo uložit pokutu až do výše 200 000Kč. Seznam pověřených osob vede Ministerstvo práce a sociálních věcí. Táto úprava zajišťuje aby ohrožené děti nebyly nadále ohrožovány. Podle novely zákona o SPO mají mít pracovníci neziskových organizací předepsané vzdělání nebo zkušenosti. Pracují často s dětmi, které zažili traumatizující události a proto potřebují kvalitní a odborní péči. Nově budou tyto zařízení dostávat státní finanční příspěvek ve výši 7 násobku životního minima, který mohou použít jakékoliv účely týkající činnosti.

6.3 Oznamovací povinnost

Aby orgány sociálně právní ochrany dětí mohly poskytnout účinnou pomoc ohroženým dětem, musí být o porušování práv dítěte včasně informován. Právní řád poskytuje orgánům SPO právní prostředky k získání těchto informací. Získávají je jednak z vlastní činnosti, z činnosti jiných státních orgánů, institucí i civilních osob, které orgánům SPO oznamují skutečnosti o kterých se dozvěděli na základe svých oznamovacích práv a povinností vyplývajících ze zákona o SPO i jiných zákonů.

Každý má právo obrátit se na orgán SPO a poukázat na jakékoliv negativní jednání vůči dítěti a porušování práv dítěte vyplývající z rodičovské zodpovědnosti či jejich nevykonávání. Vzhledem k snížené schopnosti dětí bránit se, je toto oprávnění také morální povinností každého. Jiná je situace, když se někdo dozví o trestném činu spáchaném na dítěti. Tedy oznamovací

* Pověřené osoby vykovávají omezenou sociálně-právní ochranu dětí

povinnost orgánům činným v trestním řízení vyplývá z trestního zákona a její nedodržení má trestněprávní následky. Oznamující osoby jsou chráněné anonymitou.

Zákon o SPO dále upravuje obecní oznamovací povinnost pro státní orgány, pověřené osoby poskytující sociálně-právní ochranu dětí, školy, školská, zdravotnická a jiná zařízení určena pro děti o konkrétních ohrožených dětí. Věcně příslušným je obecní úřad obce s rozšířenou působností s určitými výnimkami. Zdravotnické zařízení je např. povinno neprodleně oznámit o opuštění a zanechání narozeného dítěte matkou, zřizovatele zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc jsou zas povinni informovat o přijetí dítěte do tohoto zařízení. Při projednávání zákona o SPO neprošel návrh na zpřístupnění dat zdravotních pojišťoven, která svědčí týraní nebo zanedbávání péče orgánů SPO. Šlo by o platby za ošetření opakovaných zlomenin malých dětí, podvýživa a jiné. Podle odpůrců tohoto ustanovení je táto myšlenka těžko realizovatelná a postačí stanovená oznamovací povinnost lékařů a zdravotnických pracovníků kdy se s takovým případem setkají.*

Nakonec se orgán SPO o ohroženém dítěti může dozvědět přímo od dítěte samotného, které má právo příslušné orgány a instituce může požádat o pomoc při ochraně svého života a dalších svých práv. Dítě se může na orgán SPO, školy, školské, zdravotnické zařízení obrátit bez vědomí a souhlasů rodičů nebo osob odpovědných za jeho výchovu a ti jsou povinni mu pomoci. O této možnosti pomoci by se děti měli co nejvíc dozvědět při různých diskusích ve škole, ale také z preventivní a poradenské činnosti sociálních pracovníků.

Sociální pracovníci jsou povinni reagovat na každé oznámení, zvážit a vyhodnotit závažnost situace a určit rozsah a intenzitu sociální intervence, popřípadě uvědomit příslušné orgány.

* Poslanec Jozef Janeček, 14. 3. 2006, Poslanecká sněmovna

6.4 Preventivní a poradenská činnost orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Preventivní a poradenská činnost je konkrétní a významná činností orgánů SPO, které účelem je vytvoření takých podmínek, aby nebylo nutné poskytovat SPO dětí v intenzivnější formě. Jde především o práci s rodinou k ochraně jejich práv, ale také k rozvíjení zájmů dítěte a zachování rodiny. Orgán sociálně-právní ochrany dětí povinen vyhledávat a navázat kontakt s ohroženým dítětem na které se SPO vztahuje nebo s jeho rodičem a působit na ně aby si plnili svoje povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti, projednávat s rodiči odstranění nedostatků ve výchově a s dítětem nedostatky v jeho chování. Pokud potřebují pomoc, která přesahuje rámec působnosti orgánu SPO, tak tuto pomoc zprostředkovat. Dále sledují zda děti nemají přístup do prostředí, podniků či společností, které jeho vývoj a výchovu ohrožují. Také poradenská činnost je důležitá, protože často nejen směřuje k obnovení již narušených vztahů a funkcí rodiny a ale také připravuje páry na přijetí dítěte do rodiny ve formě pěstounské péče a osvojení. V konečném důsledku tak přispívá k zajišťování práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu. Děje se to jak osobním poradenstvím, tak i formami kurzů, přednášek.

V oblasti poradenské a pomocní činnosti mají své nezastupitelné místo nestátní organizace, které např. organizují charitativní sbírky.

K preventivní, poradenské i další činnosti si obce a kraje mohou zřizovat zařízení sociálně-právní ochrany a to:

1. zařízení odborného poradenství pro péči o děti rámci kterých pořádají kurzy a přednášky a odborní poradenství zaměřené na řešení rodinných, výchovných, sociálních problémů. Orgány SPO mohou uložit rodičům povinnost navštívit takové zařízení kdy dítě nezbytně potřebuje odbornou pomoc a rodiče mu ji nezajistili.

2. zařízení sociálně výchovné činnosti nabízí dětem programy na využití volného času.

Organizuje sportovní, zájmovou, kulturní činnost dětí.

3. výchovně rekreační tábory pro děti se organizují v době školských prázdnin na žádost nebo se souhlasem rodičů. Chtěla bych podotknout, že sociálně-právní ochrana se poskytuje bezplatně s výjimkou pobytu dětí na v těchto táborech.

4. zařízení pro výkon pěstounské péče

6.5 Poručenství a opatrovnictví

Významnou roli orgánů sociálně-právní ochrany dětí je výkon poručenství a opatrovnictví ku kterým jsou způsobilé všechny orgány SPO.

6.5.1 Poručenství

Poručenství je tradičný institut rodinného práva, který byl hojně užíván už v římském právu jako tzv. tutela. V minulosti sloužil také na právní ochranu žen, protože nemohli vystupovat před soudem a jejich zájmy musel chránit její muž. Dnes poručenství označuje náhradní právní ochranu zejména osoby nezletilé, která postrádá ochranu v podobě rodičovské zodpovědnosti a vyjadřuje péči o právní záležitosti této osoby. Jde o dobrovolnou, dlouhodobou a čestnou funkci poručníka, tzn. že poručníkovi nenáleží za výkon funkce odměna. Je ustanoven v případě, že oba rodiče zemřeli, byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti nebo jim její výkon byl pozastaven a nakonec, jestli oba rodiče nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Poručník je zákonným zástupcem dítěte. Dítě vychováno, zastupuje a spravuje jeho jmění namísto rodičů. Na tento vztah se přiměřeně vztahují ustanovení o právech a povinnostech rodičů. Poručník však nemusí dítě vychovávat ve své vlastní rodině a dítě vyživovat. Naopak oproti rodičům odpovídá ze své funkce soudu. Jakékoliv rozhodnutí poručníka v podstatné věci podléhá schválení soudu. Do této funkce soud ustanoví především

toho, koho doporučili rodiče. Pokud nikoho nedoporučili tak někoho z příbuzných anebo osob blízkých dítěti nebo případně jinou fyzickou osobu. Nemůže-li být poručníkem ustanovena fyzická osoba, ustanoví soud orgán sociálně-právní ochrany dětí a to obecní úřad obce s rozšířenou působností a ten se této role musí ujmout. To platí i v případě kdy se poručník ještě neujal své funkce a je potřebné učinit neodkladné úkony v zájmu dítěte a v jeho zastoupení. Je to pojistka, aby dítě nezůstalo bez zákonného zástupce jenom proto, že tuto funkci nechce nikdo přijmout.

6.5.2 Opatrovnictví

Zákon o rodině v § 36 stanovuje, že rodiče zastupují dítě při právních úkonech, ke kterým není plně způsobilý. V zákonem stanovených případech rodič zastupovat dítě nemůže a soud ustanoví opatrovníka. Jde tedy o dítě, které má svého zákonného zástupce a alespoň jedná osoba má k němu rodičovskou zodpovědnost, ale v konkrétním případě potřebuje pomoc ještě další osoby. Soud ustanoví opatrovníka:

1. V případě střetu zájmů zákonných zástupců a dítěte nebo střetu zájmů jednotlivých dětí těchto rodičů navzájem tzv. KOLIZNÍ OPATROVNÍK, kterým je zpravidla orgán sociálně-právní ochrany dětí. Postačí pouze možnost střetu zájmů, není vyžadováno aby k němu již došlo. Opatrovník pak zastupuje dítě v řízení nebo při určitém právním úkonu. K této situaci dochází kdy rodič i dítě jsou účastníky jednoho řízení, např. dědické řízení po zůstavitelovi.

2. V případě ohrožení majetkových zájmů dítěte tzv. MAJETKOVÝ OPATROVNÍK. Soud vymezí rozsah jmění, které bude opatrovník s péčí řádného hospodáře spravovat. Zároveň stanoví jakým způsobem má být či nemá být s jednotlivými částkami nakládáno a na správu majetku dohlíží. Opatrovník je povinen do 2 měsíců po skončení funkce předložit soudu závěrečný účet. Příkladem může být situace kdy rodiče nejsou schopni spravovat jmění dítěte pro

jeho rozsah a složitost správy, (např. dítě zdědí po obchodní podíl) anebo pro dlouhodobé onemocnění. Jiným případem ustanovení majetkového opatrovníka je situace kdy rodič není ochoten spravovat majetek nezletilého anebo majetek nezletilého zneužívá výhradně pro svou potřebu a tak ohrožuje zájmy dítěte.

3. V případě omezení rodičovské zodpovědnosti nevykonávají-li rodič řádně povinnosti vyplývající z rodičovské zodpovědnosti. Soud ustanoví opatrovníka a konkrétně vymezí rozsah práv a povinností na které se omezení vztahují

4. V případě řízení o osvojení ve kterých není třeba souhlasu rodičů jako zákonných zástupců a u tzv. blanketového souhlasu. Rodiče nejsou účastníky řízení a nemá kdo chránit zájmy dítěte. Proto je pro udělení souhlasu s osvojením ustanoven soudem opatrovník.

5. V případech, kdy je to třeba v zájmu dítěte z jiných důvodů tzv. AD HOC OPATROVNÍK. Zákon to dále nespecifikuje, příkladem však může být nečinnost rodiče, ačkoliv by měl v zájmu dítěte jednat.

6.6 Ochrana osobních údajů dítěte a rodiny

Orgány sociálně-právní ochrany dětí pracují s vysoce citlivými údaji týkající se dětí, rodičů a jiných osob. Nakládání s nimi upravují ustanovení zákona o SPO, které jsou k zákonu č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů ve vztahu speciality. Orgány SPO jsou oprávněny zpracovávat vyžádané osobní údaje v rozsahu nezbytném pro plnění svých úkolů a tyto údaje používat jen v zájmu dítěte při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. Zaměstnanci orgánů SPO jsou povinni o těchto skutečnostech zachovávat mlčenlivost a to i po skončení pracovního poměru. Této povinnosti mohou být zproštěni osobou v jejichž zájmu povinnost mají. Další výnimky uvádí zákon o SPO, kdy taxativně uvádí subjekty, kterým orgán SPO poskytuje stanovené údaje. Jsou to především soudy, statní zastupitelství,

orgány SPO mezi sebou i pověřené osoby při zajišťování sociálně-právní ochrany dětí. Nejčasněji sociální pracovník na základě konkrétní žádosti vypracuje oprávněnému subjektu písemní zprávu. Podle zvláštních zákonů má např. Veřejný ochránce práv možnost nahlídnout na základě žádosti do spisů a jiných písemností a státní zástupce a soud za dodržení zákonných podmínek i do zvláštní složky spisové dokumentace.

7. Náhradní rodinná péče

7.1 Obecně

Děti, které nemohou žít z různých důvodů ve vlastní biologické rodině, potřebují ze všeho nejvíc individuální péči, která je zahrnutá do širšího pojmu náhradní rodinné péče. Její základní formy jsou Osvojení a Pěstounská péče. Hmotněprávní úpravu nalezneme v zákone o rodině a zákon o sociálně-právní ochraně dětí pak upravuje procesní postup zprostředkování osvojení a pěstounské péče.

7.2 Osvojení

Osvojení je formou náhradní rodinné péče pro děti, které jejich rodiče opustili, zemřeli, případně byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti. Spočívá v umělém vytvoření rodinných vztahů. Osvojením vznikají mezi osvojitelem a osvojencem vztahy jako mezi rodiči a dětmi a mezi osvojencem a příbuznými osvojitele vztahy příbuzenské. Právní mocí rozhodnutí soudu o osvojení osvojitel nabývá rodičovskou zodpovědnost a biologičtí rodiče ji pozbývají. Vztahy k původní rodině zanikají a vzniká nová rodina. Osvojení je teda z právního a sociálního hlediska rovnocenným institutem rodičovství.

Proces začíná rozhodnutím dospělé osoby, která chce uspokojit svoji vlastní potřebu rodičovství a vytvoření úplné rodiny. I tady vždy zůstává prioritou zájem a blaho dítěte. Základním pravidlem je, že se vybírá vhodná rodina pro konkrétní dítě, nikoliv vhodné dítě pro konkrétní osoby. Pro úspěšnou adopci je proto potřebné nalezení rovnováhy mezi potřebami budoucího osvojitele a potřebami dítěte.

Osvojením se vytvářejí dlouhodobé vztahy a vazby v oblasti práva, proto je nutné splnit řadu podmínek. Osvojit lze jen nezletilé dítě. Mezi osvojitelem a osvojencem by měl být přiměřený věkový rozdíl a neměl být rodinný nebo blízký

příbuzenský vztah. Osvojení by bylo nadbytečné. Významnou podmínkou je souhlas zákonného zástupce dítěte vysloveného před soudem a to jak s osvojením, tak s konkrétním stupněm osvojení. Rodiče mohou vyslovit také tzv. blanketový souhlas bez vztahu k určitým osvojitelům. V souladu s mezinárodními závazky není možné souhlasit s osvojením dříve než uplyne 6 týdnů od porodu. Je tak znemožněné umístit dítě do náhradní rodiny hned po narození. Toto opatření je ke prospěchu nejen osvojovaných dětí, ale také chrání biologickou matku před neuváženými kroky. Je-li dítě schopno posoudit obsah osvojení a formulovat svůj názor, je soud povinen je vyslechnout. Zákon však stanovil výnimku a soud může uvážit zda vyžádáním souhlasu dítěte nebude zmařen účel osvojení. Příkladem může být řízení o změně zrušitelného osvojení na nezrušitelné. Stává se, že dítě žije se svými osvojiteli od ranného dětství a ještě neví, že je adoptované. Osvojitelé v snaze netraumatizovat dítě čekají na vhodnou chvíli kdy mu to řeknou. Když se to dozví v souvislosti řízením, může to narušit jejich citový vztah a v konečném důsledku účel osvojení. Zákonný zástupce může svůj souhlas odvolat až do doby, než bude dítě umístěno do tzv. předadopční péče. Souhlas rodiče jako zákonného zástupce nebude třeba když po dobu 6 měsíců neprojevoval o dítě opravdový zájem, anebo po dobu 2 měsíců neprojevoval o dítě žádný zájem. O tom vždy rozhodne soud. Jeden z pozměňovacích návrhů k novele zákona o SPO zněl, aby pro přiznání absolutního nezájmu pro účely osvojení byla stanovena dvouměsíční lhůta všem dětem, tedy nejen novorozencům. Tento návrh nebyl přijat. Docházelo by tak k dalšímu zkracování lhůty absolutního nezájmu a v konečném důsledku poškození zájmů matek a dětí v této tíživé situaci z různých důvodů, která by se mohla vyřešit i jinak např. sociální pomocí.

Další důležitou podmínkou je příprava žadatelů na přijetí dítěte do rodiny a to jak pro dítě, tak pro žadatelé samotné. Formy přípravy mohou být různorodé od přednášek, diskusí až po návštěvy zařízení z kterého dítě do osvojení odchází. Žadatelé

z různých důvodů přípravu podceňují. Ale právě tady zjistí zvláštnosti a specifické potřeby dětí, kterým se buď z různých důvodů rozpadla rodina, nebo jsou určitým způsobem handicapované zdravotně i sociálně. Často si do nové rodiny nesou poruchy chování a emocí, následky týraní, zanedbávání a zneužívání, pobyt v ústavě či v jiné rodině. Všechny tyto věci by si budoucí osvojitelé měli uvědomit a v průběhu přípravy konfrontovat svoje představy s realitou. Smyslem je připravit rodinu na potřeby dítěte a možné problémy, které se při výchově mohou vyskytnout. Čím je větší informovanost nové rodiny, tím je menší nebezpečí, že se dítě bude muset vrátit zpátky do ústavu. Ze zvláštních důvodů může být příprava odpuštěna, jinak je neúčast na ní sankcionovaná vyřazením z evidence žadatelů.

Před rozhodnutím soudu o osvojení, musí být dítě v péči budoucího osvojitele nejméně po dobu 3 měsíců a to na jeho náklady, v tzv. předadopční péči. Pokud osvojitelé splňují podmínky, náleží jim přídavek na dítě, sociální příplatek, příspěvek na bydlení či rodičovský příspěvek podle zákona o sociální podpoře.

Zákon o rodině rozeznává dva druhy osvojení, a to **osvojení zrušitelné** a **nezrušitelné**. První z nich se někdy nazývá také prosté nebo 1. stupně. Vyznačuje se tím, že osvojitelé nejsou zapisováni do matriky namísto biologických rodičů a že jej lze na návrh osvojence anebo osvojitele z důležitých důvodů zrušit. (např. mezi dítětem a osvojitelem se nevytvořila citová vazba). Zrušením osvojení mezi nimi zanikají vzájemná práva a povinnosti a obnovují se mezi osvojencem a původní rodinou.

O **nezrušitelném osvojení** může soud rozhodnout jen u dítěte, které je starší jeden rok. Tato hranice má svůj význam v tom, že v tomto věku se dá stanovit předběžná prognóza vývoje dítěte po zdravotní a psychické stránce. Nic nebrání tomu, aby osvojení zrušitelné bylo po této lhůtě proměněno na osvojení nezrušitelné. Osvojitel je v matrice zapsán namísto biologických rodičů a v rodném listě jako rodič dítěte. V této souvislosti

bych chtěla podotknout, že praxe tomu v plném rozsahu odpovídá jen při vydávání rodného listu. Co se týče matričního zápisu o narození dítěte, situace je jiná. Výrok rozsudku soudu bude poznamenán do sloupce „dodatečné záznamy a opravy“. Údaje o biologických rodičích však nebudou škrtnuty ani zmažány. Zápis o osvojitelích tak není zapsán místo záznamu o biologických rodičích ale vedle něho.

7.2.1 Právo znát svůj genetický původ

Velmi citlivou otázkou je právo každého znát svůj genetický původ, které je v rodinách s osvojeným dítětem často protichůdné se zájmem osvojitelů na utajení osvojení. Nebývá výjimkou, že osvojitelé své „sociální rodičovství“ vnímají jako handicap. Jenom třetina z nich řekne pravdu dítěti už v ranném dětství před nástupem do školy, kdy je tento fakt dětmi přijímán nejlépe, protože jej nedomýšlejí do různých souvislostí. Osvojení nelze trvale utajit a čím pozdější prozrazení nebo dozvězení se pravdy od cizích lidí může způsobit úzkostně degresivní reakce. Právo každého dohledat a zjistit svůj genetický původ zakotveno zejména v čl. 7 odst.1 Úmluvy o právech dítěte, který stanovuje právo každého dítěte znát své rodiče pokud je to možné. Možnost zjistit svůj genetický původ je taky dáno právem každého zletilého občana nahlédnout do svého matričního zápisu, který nejen z technických důvodu neumožňuje odstranění dříve provedených zápisů.* Na druhé straně ten kdo prozradí nebo rozšíří údaje o osvojení a tím stíží péči osvojitele nebo výchovu osvojence se dopustí přestupku. Povinnost mlčenlivosti o údajích o osobách, jímž bylo dítě svěřeno do péče budoucích osvojitelů, jakož i místo pobytu takového dítěte je zaměstnancům orgánů SPO výslovně stanovena v § 57 zákona o SPO.

7.2.2 Problémy osvojení

* Německá právní úprava dovoluje osvojenému dítěti po dosažení věku 16 let nahlédnout do zápisu o narození, který vykazuje jeho původ.

Mezi žadateli o osvojení panuje názor, že zprostředkování osvojení trvá dlouhou dobu. Tento problém má různé příčiny. Je potřebné si uvědomit, že výchova dítěte je ve většině případů mimořádně náročná a žadatelé by se měli na úlohu rodiče řádně připravit. Tak jak přirození rodiče čekají 9 měsíců na příchod potomka, tak i adoptivní rodiče by se měli minimálně tuto dobu připravit na přijetí dítěte. Zprostředkování osvojení ovlivňují i jiné faktory. Statistiky poukazují na zhoršenou schopnost párů počít dítě přirozenou cestou. Zvyšuje se počet žadatelů a prodlužuje se doba zprostředkování. Dalším problémem je relativně malý počet dětí vhodných k osvojení a to z hlediska věku. Na druhé straně i děti které mají vhodný věk k osvojení tzn. do 3 let, ne vždy splňují představy budoucích osvojitelů z důvodů etnické příslušnosti či zdravotního postižení. Průměrná čekací doba je nakonec 1,5 až 2 roky. Přirozeným následkem je snaha žadatelů vzít situaci do vlastních rukou a nakonec i obcházení zákona. Vyhledají si sami či prostřednictvím „někoho“ matky, které se nechtějí nebo nemohou starat o svoje dítě a rozhodli se ho ponechat k osvojení. Když matka podá souhlas s osvojením vůči určitým osvojitelům, jde osvojení mimo orgány SPO. Dále se mylně domnívají, že se k dítěti dostanou dřív, když si požádají o svěření dítěte do pěstounské péče. Dalším příkladem je když dítě s nařízenou ustavní výchovou pobývá u jiných fyzických osob bez předchozího souhlasu orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Dalo by se uvést ještě mnoho příkladů jak se dostat k dítěti nezákonnou nebo alespoň nemorální cestou. Je to jen příklad toho, že tato problematika není v naší právní úpravě dostatečně ošetřena.

7.2.3 Mezinárodní osvojení

Právním východiskem mezinárodního osvojení je Úmluva o právech dítěte. V čl. 21 zavazuje státy které uznávají a povolují osvojení, uznat osvojení v cizí zemi jako náhradní způsob péče o dítě tehdy, nemůže-li být o něj pečováno jiným

vhodným způsobem v zemi jeho původu. Zároveň předpokládá uzavírání dvoustranných nebo mnohostranných dohod nebo smluv. Tak byla v roce 1993 přijata Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení, kterou česká republika ratifikovala v roce 2000. Úmluva směřuje nejen ke spolupráci, ale také k vytvoření společných procesních pravidel při osvojení a zaručení subsidiarity osvojení do ciziny. Ústředním orgánem který je odpovědný za mezinárodní osvojení v České republice je Úřad pro mezinárodně právní ochranu dětí se sídlem v Brně. Ten eviduje žadatelé o osvojení z ciziny a děti pro které se nepodařilo najít vhodné žadatelé v České republice. Dává také souhlas k osvojení dítěte do ciziny a rozhoduje o svěření dítěte do péče budoucích osvojitelů, jde-li o osvojení dítěte do nebo z ciziny. Každý smluvní stát má obdobní odpovědní ústřední orgán, který pak při mezinárodním osvojení vystupuje jako partner smluvního státu.

Mezinárodní osvojení probíhá také podle dvoustranných mezistátních smluv o právní pomoci v občanských a trestních věcech. Česká republika uzavřela takovou smlouvu např. se Slovenskou republikou a s Ukrajinou.

Ročně se podaří mezinárodně osvojit až 50 dětí, hlavně do Dánska, Německa, Itálie, Švédska.

7.3 Pěstounská péče

Dalším druhem náhradní rodinné péče je pěstounská péče. Vztah mezi pěstounem a dítětem je státem zprostředkován a na rozdíl od osvojení státem i kontrolován a hmotně zabezpečen.

Do pěstounské péče se svěřují děti, jejichž výchova u rodičů není zajištěna a ze zdravotních nebo sociálních důvodů nemohou být osvojeni. Samozřejmě podmínkou svěření dítěte do pěstounské péče je zájem dítěte. Příkladem svěření může být situace, kdy ačkoliv je dítě v ústavní výchově a rodiče se o něj řádně nestarají, i tak odmítají udělit souhlas k osvojení a

kvalifikovaný nebo žádný nezáměr není určen, tzn. že nejsou tzv. právně volné. Pak je tato péče vhodná pro děti se zdravotními problémy a také pro sourozence, které jsou společně těžko osvojovány. Pěstounem se může stát jenom osoba, která je ochotna a schopna zabezpečit náhradní výchovu. Péče se vykonává v domácnosti pěstouna anebo v zařízeních, které mohou zřizovat obce a kraje v samostatné působnosti a též nestátní subjekty. Nejznámějším nestátním subjektem je SOS sdružení dětských vesniček. Podle toho také rozlišujeme pěstounskou péči individuální a skupinovou.

Pěstoun osobně vykonává péči o dítě a vykonává přiměřeně práva a povinnosti rodičů. V běžných věcech zastupuje dítě a spravuje jeho majetek. Mezi dítětem a pěstounem dochází k vytvoření individuálního vztahu, který se dá přirovnat k vztahu dítěte a rodiče. Nedochozí ale k začlenění dítěte do rodiny jak je tomu u osvojení. Jeden z pozměňovacích návrhů novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí zněl, aby na přání a se souhlasem dítěte mohlo dítě užívat příjmení pěstouna anebo poručníka. Tento návrh ale nebyl přijat. Rodiče zůstávají nositelé rodičovské zodpovědnosti. Pokud ji nebyli zbaveni, jsou zákonní zástupci dítěte, mají povinnost ho i nadále vyživovat a v některých případech mohou svoje dítě navštěvovat. Rodič výživné plní státu, který je vyplácí pěstounům ve formě příspěvku na úhradu potřeb dítěte. Je-li výživné vyšší než příspěvek, rozdíl náleží dítěti. Zákon o státní sociální podpoře upravuje další dávky pěstounské péče a to odměnu pěstouna, příspěvek při převzetí dítěte a to nejen při převzetí do pěstounské péče ale taky do tzv. předpěstounské péče a nakonec příspěvek na zakoupení motorového vozidla. Na ten má pěstoun nárok, když má v pěstounské péči aspoň čtyři děti a vozidlo nepoužívá pro výdělečnou činnost.

Pěstounská péče končí dovršením 18. roku života dítěte, může být z důležitých důvodů zrušena soudem i dřív.

7.3.1 Pěstounská péče na přechodnou dobu

V novele zákona o sociálně-právní ochraně dětí je v oblasti náhradní rodinné péče významná změna spočívající v tzv. *pěstounské péči na přechodnou dobu*. Je to institut odvozený od tzv. *profesionální pěstounské* který úspěšně funguje v zahraničí.

V našem právním řádu je pěstounská péče brána jako dlouhodobá péče o dítě, kdy se často mezi pěstounem a dítětem vytvoří silný citový vztah, který přetrvá i zánik pěstounské péče..

Pěstounská péče na přechodnou dobu umožňuje dětem, které mají dobré citové vazby se svými rodiči ale z důležitých důvodů po relativně krátkou dobu o ně rodiče nemohou pečovat, náhradní rodinnou péči. Příkladem budou děti z oblastí zasažených přírodními katastrofami nebo děti náhle hospitalizovaných rodičů. Tento typ pěstounské péče je pociťován jako pomoc rodičům v tíživé situaci. Jejich kontakt a spolupráce zůstává zachována. Smyslem je snížit počet dětí v zařízeních ústavní výchovy, kterým takhle kolektivní péče neprospívá a předejít tak negativním následkům, které ústavní výchova přináší. Rodičům poskytuje čas na vyřešení svých osobních problémů, stanoví se další prognóza vývoje dítěte.

Děti budou svěřeny pěstounům k tomuto účelu vybíraným a proškoleným. Mohou to být starší zkušení pěstouni nebo absolventi sociálně orientovaných oborů se zkušenostmi. Předpokládá se krátkodobá a dlouhodobá profesionální pěstounská péče. Krátkodobá v trvání od několika dnů až do 1 roka poskytne akutní péči ohroženému dítěti v rodinném prostředí. V případě, že se problém nepodaří vyřešit, může krátkodobá PPP přejít v dlouhodobou, která může trvat do 18. roku života dítěte a na jeho přání a souhlas až do 26. roku. Cílem ale je, aby se dítě vrátilo k své biologické rodině.

7.4 Zprostředkování osvojení a pěstounské péče

Zprostředkování je proces který probíhá na základe zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Spočívá ve vyhledávání dětí vhodných k osvojení nebo svěřením do pěstounské péče a nalezení vhodných osvojitelů nebo pěstounů pro tyto děti. Na zprostředkování se podílí obecní úřady obcí s rozšířenou působností, krajské úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí. Posledně dva jmenované samotné zprostředkování zajišťují. Ve vztahu k cizině nedochází k zprostředkování pěstounské péče jenom k osvojení, které je v působnosti Úřadu pro mezinárodně právní ochranu dětí. Žádné jiné subjekty se na zprostředkování osvojení a pěstounské péče nemohou podílet. Jenom pověřené osoby mohou vyhledávat děti vhodné k osvojení či ke svěřením do pěstounské péče, nemohou ale dítěti hledat vhodného osvojitele, či pěstouna. Za zprostředkování jim hrozí odnětím pověřením a pokuta do výše 200 000Kč.

Zprostředkování se zahajuje na žádost fyzické osoby v které uvede své osobní údaje a písemně prohlásí, že souhlasí se zjišťováním dalších údajů o své osobě nutných ke zjištění, zda bude schopen zajistit pro dítě vhodné výchovné prostředí. Kompletní žádost postupuje obecní úřad obce s rozšířenou působností krajskému úřadu. Ten posoudí schopnosti žadatele vychovávat dítě, jeho psychický a zdravotní stav, motivaci k podání žádosti o svěřením dítěte. Podle těchto zjištění vydá rozhodnutí o zařazením nebo nezařazením žadatele do seznamu žadatelů. Dále posuzuje tělesný a psychický vývoj dětí a rozhoduje o vhodnosti a formě péče v náhradní rodině pro určité dítě. Krajský úřad má na zprostředkování osvojení nebo pěstounské péče pro žadatele lhůtu 12 měsíců a pro dítě 3 měsíce. Nepodaří-li se to, přecházejí žadatelé i děti do evidence Ministerstva práce a sociálních věcí v rámci celé Republiky. Nedojde-li k zprostředkování u žadatelů do 6 měsíců a u dítěte do 3 měsíců, přecházejí děti a žadatelé o osvojení do

evidence Úřadu pro mezinárodněprávní ochranu dětí, pokud s tím vyslovili souhlas.

Zjistí-li zprostředkující orgán, že v jimi vedených evidencích je zařazen žadatel vhodný stát se osvojitelem, neprodleně žadatele informuje. Ten má právo seznámit se s dítětem podat a tak žádost o osvojení nebo o svěřeni dítěte do pěstounské péče.

8. Soudní ochrana dítěte

Nejvyšší ochranu dítěti poskytuje soud. Rozhoduje o nejzávažnějších otázkách týkajících se nezletilých, o všech zásazích do rodičovské zodpovědnosti, dále o výchovných opatřeních, neučinil-li tak orgán sociálně-právní ochrany dětí. Soudní řízení ovládají významné procesní zásady, které zdůrazňují zvýšenou ochranu nezletilých. První z nich je, že řízení tzv. péče o nezletilé lze zahájit i bez návrhu a další je účast státního zástupce v již zahájeném řízení. Ten se účastní řízení ve věcech nezletilých při určení zda je třeba rodičů dítěte k jeho osvojení, uložení výchovného opatření, nařízení a prodloužení ústavní výchovy, rozhodování o rodičovské zodpovědnosti. Ve veřejném zájmu, může podat návrh na zahájení některých řízení. Nejvyšší státní zástupce může podat v zákonem stanovených případech návrh na popření otcovství, vyžaduje-li to zájem dítěte. Pro řízení ve věcech nezletilého platí výjimka z obecné místní příslušnosti soudu. Příslušným bude soud v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo rozhodnutí soudu, popřípadě jiných rozhodujících skutečností své bydliště. Dítě jako fyzická osoba, která nemá plnou procesní způsobilost, nemůže před soudem jednat samostatně a bude zastoupena zákonným zástupcem, nebo opatrovníkem na základě rozhodnutí, je-li tu nebezpečí z prodlení. V konkrétním případě může předseda soudu rozhodnout, že dítě osoba musí být zastoupeno i když jde o věc, v níž by jinak mohl jednat samostatně. Další významní zásadu, kterou stanoví o.s.ř. je zjištění názoru dítěte, pokud je účastníkem řízení a je schopno formulovat své názory a to prostřednictvím zástupce nebo příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí. K důkladní ochraně práv a zájmů dítěte zbývá říct, že zástupcem nemůže být osoba, jejíchž zájmy jsou v rozporu se zájmy zastoupeného.

8.1 Spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí

Soudy patří k subjektům, kterým orgány sociálně-právní ochrany dětí povinně poskytují zákonem stanovené informace, které mají k dispozici ze své činnosti. Spoluprací se ochrana práv dítěte prohlubuje. Orgán SPO na vyžádání soudu poskytuje údaje potřebné pro jednotlivé řízení, podává správy o poměrech dítěte, doporučuje soudu osobu vhodnou stát se poručníkem. Zaměstnanci orgánů SPO jsou vázáni povinností mlčenlivosti a poskytují jenom informace v zákoně o SPO uvedené ve formě písemné zprávy.

9. Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úsecích jiných právních oborů

9.1 Péče o děti vyžadující si zvýšenou pozornost

Starší děti jsou sami o sobě rizikovou skupinou. Začíná u nich pubertální období, které vnáší do jejich vnitřního světa zmátek. Je to nejlepší období jak tyto děti mohou sklouznout na špatné chodníčky a proto si vyžadují zvýšenou pozornost od rodičů či jiných osob odpovědných za jejich výchovu, školských zařízení a jiných. Pokud se k tomu přidají další skutečnosti jako záškoláctví, útěky z domova, návykové látky, páchaní trestné činnosti nebo jiné formy zahálčivého a nemravního života či samotný fakt, že byly propuštěny z výkonu ústavní, ochranné výchovy, z výkonu trestu odnětí svobody, vyžaduje si to už pomoc a pozornost sociálních pracovníků orgánů sociálně-právní ochrany dětí. Účelem jejich pomoci je umožnit jim plnohodnotné začlenění do společnosti. Zaměstnanci orgánů SPO pracují s dětmi a rodiči osobně. Zaměřují se na využívání volného času těchto dětí, nabízejí jim různé programy vzhledem k jejich zájmům a schopnostem, pomáhají jim překonávat negativní projevy jejich chování. Aby se děti zapojili co nejdříve do pracovního procesu, spolupracují orgány SPO s úřady práce při hledání vhodného zaměstnání pro tyto děti.

9.2 Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úseku trestního řízení

Trestněprávní ochranu dětí upravuje zákon č. 218/2003Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, který je k trestnímu zákonu a trestnímu řádu ve vztahu speciality. Upravuje odchylky od obecního trestního řízení a trestnosti pachatelů. I na tomto úseku má orgán

sociálně-právní ochrany dětí určitou pravomoc. Zákon o SPO v § 33 určuje příslušnost obecního úřadu obce s rozšířenou působností, který do trestního řízení zasahuje ve dvou případech. Prvním z nich je když se dítě stane obětí trestního činu a druhým když se stane pachatelem.

Dítě se může stát přímo obětí různých trestních činů. Nejčastější jde o trestný čin týraní svěřené osoby, pohlavního zneužívání, opuštění dítěte, zanedbání povinné výživy, trestný čin únosu a jiné. Dítě se stává často obětí trestního činu i nepřímo, když např. sleduje domácí násilí v rodině, což je neméně traumatizující. V minulosti se předpokládalo, že psychika dítěte je přizpůsobivá natolik, že si sama pomůže a na zážitek zapomene. Opak je pravdou a děti se jen velmi těžko vyrovnávají s trestným činem. Svůj emocionální zmatek nedávají najevo a následky se objeví v pubertě nebo až v dospělosti. Nazývá se to sleeper efekt. Silnou emocionální podporou dítěte by měla být rodina, která má s dítětem o trestném činu mluvit. Nerozebírat podrobnosti, ale mluvit způsobem, aby strašný zážitek ostal jakou takou přijatelnou vzpomínkou. To jistě platí pro orgány činné v trestním řízení. Správný přístup dokáže eliminovat negativní následky. Proto je zákon ovládán různými zásadami, které tyto skutečnosti zohledňují. Děti mladší 15 let se zásadně vyslyšají v přípravném řízení s ohledem na jejich omezenou schopnost si zapamatovat a reprodukovat. Aby se rany dítěte zbytečně neoživovali, vyslyšá se zásadně 1 krát a za účasti pedagoga s odpovídajícími zkušenostmi s výchovou. Může byt přivzat také sociální pracovník, dětský psycholog nebo psychiatr. Při nadměrné psychické zátěži dítěte mají právo navrhnout přerušeni nebo ukončení výslechu.

V českém právním řádu je trestní odpovědnost stanovena dosažením 15 roku života. Ani dovršením 15 roku mladiství nebude trestně odpovědný, pokud při spáchání činu nedosáhl také rozumové a mravní vyspělosti, aby mohl rozpoznat nebezpečnost činu pro společnost, nebo ovládnout své chování. Dítě, které

nesplnilo tyto podmínky, nebude nikdy trestně odpovědné za čin jinak trestní. Mladiství kteří tyto podmínky splňují, jsou trestně odpovědní za trestně právní jednání - provinění podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže. Vzhledem na zvláštnosti řízení ve věcech mladistvích a na jejich zvýšenou ochranu, rozhodují o proviněních soudy pro mládež, kde působí soudci kteří absolvovali zvláštní průpravu pro zacházení s mládeží. Úlohu trestů plní výchovná, ochranná a trestní opatření.

9.2.1 Ochranná výchova

Chtěla bych se přistavit při ochranné výchově, protože je to trestněprávní institut ale ustanovení o něm najdeme také v zákoně o rodině a zákoně o SPO. Patří mezi ochranná opatření, které plní úlohu trestu v trestním řízení ve věci mladistvého. Výchovná a ochranná opatření se vyznačují tím, že jejich účelem je náprava pachatele a že nejsou spojena tak jak trestná opatření s infamujícím účinkem a proto nepůsobí tak tíživě na budoucnost mladistvého.

O nařízení ochranné výchovy rozhoduje soud pro mládež v případě, že o výchovu mladistvého není náležitě postaráno, dosavadní výchova byla zanedbána nebo prostředí v kterém mladiství žije neposkytuje záruku jeho náležité výchovy a uložení ústavní výchovy nepostačuje. Ochranná výchova bude trvat tak dlouho, pokud si to bude vyžadovat její účel, maximálně do dovršení 18. roku života a vyžaduje-li to zájem dítěte, tak ji lze prodloužit až do 19. roku.

Ochranná výchova může být uložena taky dítěti mladšímu 15 let ale staršímu 12 let. Fakultativně soud o ní rozhodne, odůvodňuje-li to povaha spáchaného činu a obligatorně když dítě spáchá čin, za který trestní zákon dovoluje uložení výjimečného trestu. Soud rozhodne v občanskoprávním řízení.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností vystupuje v trestném řízení jako **opatrovník** v případě, že zákonný zástupce nemůže

vykonávat svá práva a hrozí nebezpečí z prodlení. Mezi jeho základné oprávnění patří zastupovat mladistvého, zvolit mu obhájce, jestliže si ho nezvolil sám nebo jiná oprávněna osoba, činit za něho návrhy, podávat žádosti, opravné prostředky. Jako zákonný zástupce může vykonávat tato práva i proti vůli mladistvého.

Obecní úřad obce s rozšířenou působností dále působí v trestném řízení jako **orgán sociálně-právní ochrany dětí**. Věcnou příslušnost stanovuje zákon o SPO obecnímu úřadu obce s rozšířenou působností. Jeho oprávnění vyplývají jednak ze zákona o SPO, jednak ze zvláštních zákonů, zejména ze zákona o soudnictví ve věcech mládeže, které je nutné vykládat společně. Zákon opravňuje obecní úřad obce s rozšířenou působností k podávání návrhu v případě trestního řízení proti mladistvému jako pachateli. Jde o návrhy týkající se ochranné výchovy, tedy návrh soudu na upuštění, propuštění, prodloužení, změnu ochranní výchovy nebo návrh na umístění mimo ústavní výchovu. Okrem toho má i jiné oprávnění, kterých hlavním smyslem je ochrana zájmu a práv dítěte. K tom účelu spolupracuje s orgány činnými v trestném řízení a Probační a mediační službou. Je informován o všech důležitých úkonech trestního řízení, má právo účastnit se hlavního líčení, činit návrhy a klást vyslýchaným otázky. Může být požádán statním zástupcem k vypracování zprávy o osobních, rodinných a sociálních poměrech mladistvého a o aktuální životní situaci mladistvého. Důležitost této zprávy spočívá v tom, že taky podle ní se volí další postup řízení a uložení nejvhodnějšího opatření.

9.3 Práva dítěte v působnosti orgánů sociálně-právní ochrany dětí na úseku přestupkového řízení

Tak jak v trestním řízení tak v přestupkovém řízení působí orgán sociálně-právní ochrany dětí ve dvou situacích. První z nich je když mladiství spáchá přestupek a druhá když je obětí přestupku. Orgán SPO je informován o nařízení a výsledku přestupkového řízení. Na žádost správního úřadu který vede přestupkové řízení je povinen poskytnout údaje v rozsahu který odpovídá potřebám řízení. Orgán SPO dále podává ve prospěch nezletilého návrhy, konkrétně odvolání proti rozhodnutí o přestupku a návrh na upuštění od výkonu zbytku zákazu činnosti.

Orgán SPO dále vystupuje v přestupkovém řízení jako opatrovník pro přestupkové řízení podle zákona o správním řízení. Půjde-li o přestupek rodiče vůči dítěti, nemůže rodič zastoupit dítě při žádném právním úkonu při kterém by mohlo dojít ke střetu zájmu.

Nezletilý může spáchat všechny přestupky stanovené zákonem č. 200/1990Sb. o přestupcích, pokud zákon nevyžaduje zvláštní vlastnost nebo způsobilost, kterou nezletilí nemá. Proti právům a zájmům nezletilého mohou směřovat přestupky na různých úsecích. Příkladem konkrétních přestupků je ponížení lidské důstojnosti nezletilého dítěte použitím nepřiměřeného opatření. Zpravidla půjde o bití dítěte nebo jiné zlé jednání, které není jen ojedinělý prostředek výchovy a svojí intenzitou nedosahuje naplňuje skutkové podstaty trestního činu.

Přestupku se dále dopustí ten, kdo ponechá dítě bez náležitého dozoru přiměřeného jeho věku, rozumové vyspělosti, popřípadě zdravotnímu stavu a tím je vystaví nebezpečí vážné ujmy na zdraví. Jde také o jednání, které nedosahuje naplnění skutkové podstaty trestního činu opuštění dítěte.

Odkazem na úpravu zákona o sociálně-právní úpravě dětí je spáchaní přestupku, úmyslného nepodrobení se rozhodnutí orgánu SPO nebo nesplnění povinnosti vyplývající ze zvláštního zákona. Zákon o SPO ukládá rodičům povinnost spolupracovat, předložit

listiny, doklady, informace a za zákonem stanovených podmínek umožnit vstup do obydlí.

9.4 Sociálně-právní ochrana dětí na úseku pracovní činnosti dítěte

Práce dětí ve věku do 15 nebo starších 15 let do skončení povinné školské docházky je zakázána. Zneužívání dětí k fyzickým pracím nepřiměřeným jeho věku a stupni jeho tělesného a rozumového vývoje je přestupkem. Tyto děti mohou vykonávat jen uměleckou, kulturní, reklamní nebo sportovní činnost. Výkon musí být přiměřený věku dítěte, bezpečný a musí splňovat i další podmínky stanovené zákonem č. 435/2004 Sb. o zaměstnanosti. O povolení výkonů této činnosti rozhoduje úřad práce na žádost rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte. Orgán sociálně-právní ochrany má v této oblasti také určitou působnost. Konkrétně na žádost úřadu práce poskytuje potřebné údaje pro řízení o povolení výkonu činnosti. Dále informuje úřad práce o skutečnostech odůvodňujících zahájení řízení o zákazu činnosti dítěte a sleduje zda došlo k nápravě.

Co se týče mladistvých ve věku od 15 do 18 let, pracovní podmínky upravuje zákon č. 65/1965 Sb. zákoník práce. V pracovněprávních vztazích se jim věnuje zvýšená ochrana spočívající v zákaze práce přesčas, v noci, některých druhů práce, v zákaze uzavřít dohodu o hmotné odpovědnosti a jiné.

Závěr

V průběhu psaní mé diplomové práce jsem se snažila mít na paměti svůj cíl, který jsem si vytýčila - napsat práci přehledně, definovat problémy a vytvořit přehlednou příručku pro každého.

Snažila jsem se nastudovat dostatečné množství materiálů, knih, časopisů i různých internetových stránek. Sledovala jsem osud novely zákona o sociálně-právní ochraně dětí, která byla nakonec přijata Poslaneckou sněmovnou dne 14.3.2006 v senátní verzi.

Při psaní jsem narazila na různé problémy. Některé jsem zahrnula do své práce, zejména problém ústavní péče, zprostředkování osvojení. Uvědomila jsem si nedostatečnou právní úpravu i snahu zákonodárců na změnu. Také novela zákona se nesla v duchu podpory náhradní rodinné péče i péče podobné.

Nejlepším řešením těchto problémů je podpora rodiny, prevence umísťování dětí mimo rodinné prostředí v důsledků sociálních problémů, posílení systému náhradní péče na místní úrovni i zlepšení podmínek v ústavních zařízeních.

Narazila jsem také na problémy, které jsem do své práce nezahrnula, ale které mě zaujali natolik, že je v budoucnu budu sledovat dál např. o otevřená diskuse o utajených porodech a o tzv. „baby boxech“, která poskytuje rozporuplné reakce veřejnosti.

Sociálně-právní ochrana dětí a celkově ochrana dětí má v každé společnosti velký význam. Děti se sami o sebe dočasně nedokážou postarat. Jednou se ale situace změní a všichni sklídíme to, co jsme zasadili.

Zeznam použité literatury

- * Knappová, Švestka, Dvořák a kol.: Občanské právo hmotné díl III.
- * Radvanová, Zuklínová : Kurz občanského práva, Instituty rodinného práva
- * Radvanová : Sociálně-právní ochrana dětí - aktuální problémy, Acta Universitatis Carolinae - Iuridica
- * Radvanová : Osvojení v proměnách společnosti, Pocta Jiřímu Švestkovi k 75. narozeninám
- * Radvanová : Po deseti letech..., Pocta Martě Knappové k 80. narozeninám
- * Scoville : Intervence státních orgánů do výkonu rodičovských práv a povinností
- * Scheu : O smysluplnosti současné koncepce práv dítěte
- * Novotná, Burdová, Brabenec : Zákon o sociálně právní ochraně, komentář
- * Novotná, Průšová : K vybraným otázkám osvojení dětí
- * Práva dítěte v dokumentech
- * Stanovisko Výboru OSN pro práva dítěte k 31.1.2003
- * Závěr sekce pro práva dětí Rady vlády ČR
- * Špeciánová : Ochrana týraného a zneužívaného dítěte
- * Špeciánová : Právní manuál pro sociálně-právní ochranu dětí
- * Šulová : Rodina funkční a dysfunkční, Právo a rodina 1/2006
- * Špeciánová : Jak poznat týrané, zneužívané a zanedbávané děti a jak jim pomoci, Právo a rodina 6/2004
- * Novotná : Kdy je možné rodičům odebrat dítě, Právo a rodina 2/2006
- * Bayerová : Ochrana dětí před sexuálním zneužíváním,

Právo a rodina 5/2004

- * Lužná : Výchova a zastupování nezletilého, jehož rodiče nemohou vykonávat svá práva a povinnosti,
Rodina právo 1/2004
- * Novotná : Tři významné role orgánů sociálně-právní ochrany dětí, Právo a rodina 11/2004
- * Čiroková : Dítě jako oběť trestného činu,
Právo a rodina 5/2005
- * Novák, Průchová : Problémy s tajemstvím nezrušitelného osvojení, Právo a rodina 10/2004
- * Význam úzké spolupráce soudů a orgánů sociálně-právní ochrany dětí Právo a rodina 3/2005
- * Melicharová : Právo znát svůj genetický původ,
zdravotnictví a právo 2/2004

Použité webové stránky

www.fod.cz

www.mpsv.cz